

مطالعه رابطه میان دینداری و عزت نفس زنان متأهل شیرازی

مرضیه مردانی و دکتر مجید موحد

تاریخ پذیرش: ۹۴/۲/۱۵

تاریخ وصول: ۹۳/۶/۱۵

چکیده:

نوشتار حاضر دستاورد پژوهشی است که با هدف بررسی رابطه‌ی میان دینداری و عزت نفس در خانواده‌های ساکن شیراز انجام می‌گردد. تحقیق به روش پیمایشی و با استفاده از ابزار پرسشنامه انجام و داده‌ها از یک نمونه‌ی ۶۰۰ نفری از زنان متأهل گردآوری شده است. در این پژوهش دینداری با ابزار مشهور گلاک و استارک و متغیر عزت نفس با ابزار کوپر اسمیت اندازه‌گیری و واکاوی داده‌ها نیز با بکارگیری فن رگرسیون تک‌متغیره انجام شده است. فرض اساسی نوشتار وجود ارتباط بین دینداری و عزت نفس است که نتایج حاصله گویای آن است که این فرضیه تأیید و با احتمال ۹۹ درصد با افزایش دینداری به میزان عزت نفس نیز افزوده می‌شود.

مفاهیم کلیدی: دینداری، دین، عزت نفس، زن

^۱ کارشناس ارشد مطالعات زنان دانشگاه شیراز (نویسنده‌ی مسئول) mardani.marzieh@yahoo.com
^۲ دانشیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه شیراز mmovahed@rose.shirazu.ac.ir

مقدمه و بیان مسأله

عزت نفس یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های یک زندگی سالم است که می‌تواند فرد را در مقابل انواع مشکلات و مسائل زندگی، فشارهای روانی و جز آن مقاوم کند. این مؤلفه می‌تواند درک و تفسیر و واکنش‌های هیجانی فرد را تحت تأثیر قرار دهد و نیز می‌تواند در میزان استرس‌زایی رویدادها، عاملی تعیین‌کننده باشد. عزت نفس به منزله‌ی مجموع بازخوردها و عقایدی است که فرد در روابط خویشتن با دنیای بیرونی ابراز می‌دارد، یعنی بیان عدم تأیید یا تأیید فرد نسبت به انتظار موفقیت، پذیرش و واکنش به تعیین‌کننده‌های شخصی (پوردهقان و همکاران، ۱۳۸۷: ۷۰۲).

بسیاری از نظریه‌پردازان شخصیت، مانند آدلر و راجرز اهمیت پذیرش بازخورد مثبت خود را مورد نظر قرار داده، همچنان که روان‌شناسان بالینی و اجتماعی نیز بر اهمیت عزت نفس خود تأکید کرده‌اند. مای‌لی در این خصوص معتقد است که درجه‌ی رضایت از خود یا ارزشی که انسان برای خود قائل است، برای رفتار و برای پویایی درونی یک شخص اهمیت بسزایی دارد. از نظر براندن ارزشیابی فرد از خویشتن، به اندازه‌ی مسئله‌ی مرگ و حیات برای وی اهمیت دارد، چون ارزشیابی شخص از خویشتن، آثار برجسته‌ای در جریان فکری، احساس‌ها، گرایش‌ها، ارزش‌ها و هدف‌های وی دارد و کلید فهم تمام رفتارهای اوست و به منظور شناخت حالات روانی انسانی و پی بردن به روحیات او باید به طبیعت و میزان و معیارهای داوری وی درباره‌ی خویشتن، آگاهی یافت. ارزش و اهمیت عزت نفس صرفاً در این نیست که به ما امکان می‌دهد احساس بهتری داشته باشیم، بلکه، عزت نفس فرصتی فراهم می‌کند تا بهتر زندگی کرده و ما را قادر می‌سازد با چالش‌های زندگی، بهتر روبه‌رو شده و از فرصت‌های مطلوب، بهره‌ی بیشتری ببریم. عزت نفس، مانند عایق ضخیمی عمل می‌کند تا افراد در اوضاع سخت و چالش‌های زندگی مصون بمانند (مهرابی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۴). با توجه به اهمیت عزت نفس و ارتباط آن با رفتار و اعمال انسان خصوصاً "در بعد خانوادگی" عزت نفس باعث می‌شود فرد احساس کند عضو با ارزش خانواده خود و از محبت و احترام برخوردار است. عزت نفس عامل مهمی برای پیشرفت و موفقیت افراد در همه‌ی کارها و در زندگی زناشویی است. ویرجنیا ستیر معتقد بود افزایش عزت نفس افراد در خانواده به منظور ایجاد تغییر در نظام میان فردی آنهاست (پوردهقان و همکاران، ۱۳۸۷: ۷۰۴).

¹ self-esteem

² Virginia Setir

با توجه به اهمیت عزت نفس پژوهشگران و متخصصان بر این باورند که عوامل بی‌شماری در شکل‌بندی صحیح یا ناصواب آن دخیل می‌باشد. در این میان دینداری از جمله عوامل تأثیرگذار بر آن می‌تواند باشد که نیاز به بررسی‌های بیشتر در این زمینه احساس می‌شود.

دین ایجاد رابطه‌ی معنوی با دنیایی نامحسوس است که این ایجاد رابطه در عالم تنهایی و دور از همه‌ی وابستگی‌ها صورت گرفته و به ادراک نظمی نامرئی در میان پدیده‌های جهان هستی و رسیدن به یک اطمینان به خداوند و پذیرش تمام آفریده‌های او از جمله "پذیرش و باور و حرمت به خود" را منجر خواهد شد (خدایاری و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۳)، همچنین تکریم و حمایتی که مذهب نسبت به پیروان خود و پذیرش اعمال آنان که در جهت اهداف مذهبی به عمل می‌آورد به گونه‌ای ادراک مثبت نسبت به خود را در آنها ایجاد می‌کند به طوری که موجب می‌شود به روش زندگی خود که منطبق با موازین دینی است اعتماد کنند. به علاوه با قرار گرفتن در جمع مذهبیون بعنوان یک انسان که با تمام ویژگی‌های فطری و انسانی خود خواهان نیل به سعادت و کمال است، احساس هویت و حرمت خود در آن تقویت خواهد شد (رحیمی‌نژاد، ۱۳۷۹؛ به نقل از خدایاری‌فرد و همکاران).

با توجه به توضیحات فوق اساساً مسئله‌ی این پژوهش این‌گونه استنتاج می‌شود که: میزان دینداری و عزت نفس در بین زنان شیرازی به چه میزان است؟ آیا زنانی که به میزان بالایی از باورهای دینی برخوردارند کسانی هستند که اعتماد به نفس بیشتری نیز دارند؟ به عبارت دیگر با افزایش میزان دینداری زنان، عزت نفس آنان چه تغییری می‌کند؟

چارچوب نظری پژوهش

با وجود اینکه موضوع و هدف اصلی تمامی مکاتب روانشناختی دستیابی و تأمین سلامت روان انسان‌هاست، اما هر یک از مکاتب تعریف متفاوتی را از سلامت روان ارائه داده‌اند. از دیدگاه زیست‌شناختی، بهداشت روانی به معنای نبود علایم بیماری است. بر اساس اساس این الگو، انسان سالم کسی است که نشانه‌های بیماری در او دیده نمی‌شود. بر اساس این دیدگاه، هدف انسان و جوامع انسانی رهایی و خلاصی انسان از نشانه‌های بیماری است. در این الگو، نشانه‌ها و پدیده‌هایی از قبیل اضطراب، وسواس، افسردگی، توهم و هذیان و

¹ religiosity

پرخاشگری کنترل نشده، و از همه مهمتر عدم برخورداری از عزت نفس و احترام به خویشتن نشانه‌ی بیماری بشمار می‌روند و اگر در کسی یافت شوند، آن فرد نابهنجار و غیر طبیعی است و چنانچه در فردی یافت نشوند، این فرد سالم، طبیعی و بهنجار بشمار می‌رود (میردريکوندي، ۱۳۸۵: ۵۸).

سلیگمن بر این باور است که مذهب امید و خوش‌بینی را فراهم می‌آورد و هنجارهای مثبت فردی و اجتماعی را ایجاد می‌کند (رحیمی و همکاران، ۱۳۸۷: ۲۲). آموزه‌های مذهب ثابت می‌کنند که تفکر و بینش فرد قطعاً بر نگرش‌های عینی او به مسایل زندگی و نیز رفتار، عواطف و احساساتش تأثیرگذارند. از این‌رو، اسلام فراگیری یک سری معرفت‌های بنیادی مؤثر در سلامت فکر را واجب نموده است. این معرفت‌های بنیادی، هم عامل امنیت و بهداشت روانی در فرد و نیز عامل تصحیح و هنجارگرایی در رفتار می‌شود (علوی، ۱۳۸۶: ۲۲). در سال‌های اخیر، رابطه‌ی بین خدا و داشتن نگرش‌های مذهبی و رابطه‌ی آن با سلامت روانی، گستره‌ای از پژوهش‌ها را شامل شده است و نشان داده شده است که اعتقاد و نگرش مثبت به نیرویی فراتر از تمام نیروهای هستی، اضطراب، افسردگی، ترس، بی‌ارزش شمردن خویشتن و ... را از انسان دور و نشاط، سلامت جسم و روان، شادکامی و نیکبختی و حرمت به خود را به جای آن می‌نشانند (میرس، ۲۰۰۶: ۳۶۷-۳۵۱). مطهری بر این باور است که انسان با ایجاد ارتباط با خداوند و نگرش‌های دینی، نیروی محدود خویش را با توسل به منبع نامحدودی چون قدرت خداوند افزایش می‌دهد و این احساس، سبب ایجاد آرامش و سلامت جسمی و روانی و افزایش عزت نفس انسان می‌گردد. بر این اساس، مدت‌هاست که تصور می‌شود بین مذهب و سلامت روان ارتباط مثبتی وجود دارد و بتازگی نیز روان‌شناسی مذهب، اهمیت زیادی را برای نقش راهبردهای مقابله‌ای و سبک زندگی افراد در چگونگی وضعیت سلامت جسمانی و روانی آنها قایل شده است (شجرت و عزیزی، ۱۳۸۷: ۱۰).

رابطه‌ی بین حرمت خود بعنوان یکی از شاخص‌های برخورداری از سلامت روانی با مذهبی بودن در افراد نیز پژوهش‌هایی را به خود جلب کرده است. در واقع تکریم و حمایت مذهب نسبت به پیروان خود و پذیرش اعمال آنان که در جهت اهداف مذهبی قرار گرفته باشد، اگر چه خطا و غفلی را مرتکب شوند، به گونه‌ای ادراک مثبت نسبت به خود را در آنها ایجاد می‌کند به طوری که موجب می‌شود به روش زندگی خود که منطبق با موازین دینی است اعتماد کنند. همچنین با قرار گرفتن در جمع مذهبیون بعنوان یک انسان که

¹ Mears

با تمام ویژگی‌های فطری و انسانی خودخواهان نیل به سعادت و کمال است، احساس هویت و حرمت خود در آن تقویت خواهد شد. وین هاون بر این اعتقاد است که حمایت اجتماعی یکی از دلایل اعتماد به نفس بالا در افراد است، در واقع داشتن تجربه‌ی روابط اجتماعی با خداوند به طریقی شبیه به داشتن تجربه‌ی رابطه‌ی اجتماعی با انسان‌های دیگر است (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۸۵: ۵۹-۶۷).

پیشینه پژوهش

الف) تحقیقات داخلی

مهرابی‌زاده هنرمند و همکاران (۱۳۹۰)، در پژوهشی با عنوان "بررسی تأثیر درمان چند وجهی اسلامی بر افسردگی و عزت نفس دانشجویان" پانصد دانشجو به پرسش‌نامه‌ی افسردگی بک و پرسش‌نامه‌ی عزت نفس آیزنک پاسخ داده‌اند. سپس شصت نفر که افسردگی بالا و عزت نفس پایینی داشتند، به طور تصادفی به دو گروه (آزمایش و کنترل) تقسیم شدند. نتایج نشان می‌دهد که درمان با رویکرد چند وجهی اسلامی به شیوه‌ی گروهی می‌تواند در کاهش افسردگی و افزایش عزت نفس دانشجو یان مؤثر باشد.

در بررسی که توسط کیمیایی و همکاران (۱۳۹۰)، با عنوان "حفظ قرآن و تأثیر آن بر مؤلفه‌های سلامت روان" بدین منظور تعداد ۹۰ نفر از زنان حافظ قرآن کریم از مرکز "جامعه‌القرآن خواهران مشهد" و ۹۲ نفر از زنان غیر حافظ بعنوان نمونه انتخاب شدند. بمنظور جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه‌ی سلامت روان GHQ-28 استفاده شد. نتایج نشان داد که در مقیاس‌های اضطراب و اختلال خواب، افسردگی و کارکرد اجتماعی، حافظان قرآن از سلامت روان بیشتری برخوردار بودند. از سوی دیگر، نتایج نشان دادند که در بین حافظان نیز کسانی که تعداد جزءهای بیشتری از قرآن را حفظ بودند، از سلامت روان بالاتری برخوردار بودند.

قدرتی میرکوهی و خرمایی (۱۳۹۰)، در نوشتاری با عنوان "رابطه‌ی دینداری با سلامت روان در نوجوانان" مشارکت‌کنندگان در پژوهش ۴۱۹ نوجوان که به روش تصادفی چند مرحله‌ای از میان دانش‌آموزان ۱۶ تا ۱۹ ساله‌ی شهرهای اصفهان و تهران انتخاب شدند و به پرسشنامه‌های مقیاس سنجش دینداری و سلامت عمومی پاسخ دادند.

¹ Veenhoven

یافته‌های پژوهش نشان داد که بین دینداری و سلامت عمومی روابط منفی و معناداری وجود دارد.

ب) تحقیقات خارجی

فرانسیس و همکاران (۲۰۰۴)، در پژوهشی که با عنوان "دینداری و سلامت کلی" بر روی ۲۴۶ دانش‌آموز دبیرستانی به بررسی نقش نگرش مثبت به مسیحیت (از طریق میزان حضور در کلیسا، دعا خواندن و خواندن انجیل) بر روی سلامت عمومی پرداختند. تحلیل داده‌ها نشان داد که ارتباط مثبت و قوی بین نگرش مثبت به مسیحیت با میزان سلامت عمومی بالاتر وجود دارد.

آمبر (۲۰۰۴)، در پژوهشی با عنوان "دینداری و سلامت روان در بین امریکایی‌های مسلمان" که از طریق پیمایش بر روی مسلمانان انجام دادند، به این نتیجه رسیدند که ۹۵ درصد از مردم آمریکا به خدا باور دارند و هویت خود را در ارتباط با مذهب تعریف می‌کنند و کسانی که میزان دینداری بیشتری دارند افرادی هستند که از سلامت روان بهتری برخوردارند.

در بررسی که توسط بال و همکاران (۲۰۰۳)، تحت عنوان "دینداری و عزت نفس در بین زنان بزرگسال شهری" انجام شده، تمرکز روی تداعی بین دینداری و عزت نفس و کارکرد روان‌شناختی عمومی صورت گرفته و همه جا دینداری بزرگ‌ترین همبستگی را با عزت نفس بیشتر و کارکردهای روان‌شناختی بهتر داشته است. روی هم رفته، نتایج نشان‌دهنده همبستگی معناداری بین دین‌داری و عزت نفس و کارکردهای روان‌شناختی است.

در جامعه‌ی علمی ایران به دینداری و عزت نفس توجه نشده است و اساساً هیچ تحقیق جامعی انجام نگردیده است که بتواند عمق اهمیت ارتباط بین این دو متغیر را نشان دهد. تحقیق‌های انجام شده به حوزه‌ی دین و سلامت روان بطور کلی مربوط است و به موضوع خاص این مقاله مربوط نیست و بحث در مورد زنان و عزت نفسشان و اهمیت آن در ادبیات علمی ایران سابقه‌ای ندارد. از آنجا که عزت نفس نقش بسیار مهمی در

¹ Francis & et al

² Amber, H

³ Ball, J. & etal

موفقیت‌های زندگی افراد و بویژه زنان بعنوان مربیان نسل آتی بازی می‌کند؛ لذا این پژوهش جهت پر کردن خلاء موجود در مبحث سلامت روان انجام می‌پذیرد.

فرضیه‌های پژوهش

- ۱- بین بعد اعتقادی دینداری و عزت نفس رابطه وجود دارد.
- ۲- بین بعد عاطفی دینداری و عزت نفس رابطه وجود دارد.
- ۳- بین بعد مناسکی دینداری و عزت نفس رابطه وجود دارد.
- ۴- بین بعد پیامدی دینداری و عزت نفس رابطه وجود دارد.
- ۵- بطور کلی بین دینداری و عزت نفس رابطه وجود دارد.

روش‌شناسی پژوهش

این تحقیق به روش پیمایش انجام شده است و واحد تحلیل در آن خانواده است. جامعه‌ی آماری این مطالعه بنا بر ضرورت موضوع و مسئله شامل زنان متأهل بوده است. با استفاده از فرمول کوکران، تعداد ۶۰۰ نفر بعنوان حجم نمونه مشخص شد. شیوه‌ی نمونه‌گیری بر اساس طبقه‌بندی سهمیه‌ای می‌باشد. برای جمع‌آوری اطلاعات از پرسش‌نامه استفاده شده است. روایی پرسشنامه، روایی صوری بوده است و برای اطمینان یافتن از پایایی بخش‌های آن از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. پایایی ابزار که از آن به اعتبار، به دقت و اعتمادپذیری نیز تعبیر می‌شود، عبارت است از اینکه اگر یک وسیله‌ی اندازه‌گیری که برای سنجش متغیر و صفتی ساخته شده در شرایط مشابه در زمان یا مکان دیگر مورد استفاده قرار می‌گیرد، نتایج مشابهی از آن حاصل می‌شود؛ به عبارت دیگر، ابزار معتبر یا پایا ابزاری است که از خاصیت تکرارپذیری و سنجش نتایج یکسان برخوردار باشد. محققان برای اطمینان از روایی و پایایی ابزار از روش‌های مختلفی استفاده می‌کنند، مانند: استفاده از روش‌های دوگانه‌ی موازی، روش مقایسه با معیار، استفاده از روش پیش‌آزمون و هماهنگی درونی بین آیتم‌های ابزار سنجش (حافظنیا، ۱۳۸۳: ۱۵۵). برای سنجش هماهنگی درونی بین آیتم‌های مختلف یک ابزار از تکنیک‌های مختلفی می‌توان استفاده

¹ validity

² face validity

کرد که ضریب آلفای کرونباخ یکی از آنهاست (فاسمی، ۱۳۸۴: ۱۵۵). جدول ۱ نتیجه‌ی آزمون پایایی هر طیف به روش آلفای کرونباخ را نشان می‌دهد.

نتایج گویای آن است که ضریب آلفای کرونباخ برای بعد اعتقادی، عاطفی، مناسکی، پیامدی و دینداری کل به ترتیب برابر با ۰/۹۶۷، ۰/۷۳۱، ۰/۷۴۸، ۰/۶۵۶ و ۰/۸۷۸ بوده است. در ادامه همان‌گونه که ملاحظه می‌شود متغیر عزت نفس با ۱۰ گویه دارای ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۲ می‌باشد.

اطلاعات گردآوری شده با استفاده از نرم‌افزار SPSS با توجه به سطوح سنجش، در دو سطح توصیف (توزیع درصد و فراوانی) و تبیین (رگرسیون تک‌متغیره) پردازش گردیده است.

در تعریف متغیر وابسته کوپر اسمیت (۱۹۶۷)، عزت نفس را احساس ارزشمندی از توانایی‌های خود تعریف کرده است. این متغیر با ابزار بکار رفته توسط کوپر اسمیت از طریق ۱۰ گویه سنجیده خواهد شد.

جهت سنجش متغیر مستقل پژوهش نیز از مقیاس مشهور گلاک و استارک (۱۹۶۵)، استفاده گردیده است.

تعاریفی که از دینداری ارائه می‌شوند چندان مورد توافق همه‌ی محققان نیست. در مجموع تعاریف به دو دسته‌ی کارکردگرا و ذاتی تقسیم می‌شوند. تعریف رابرتسون جزء تعاریف ذاتی است و ما آن را بعنوان تعریف مورد نظر برگزیده‌ایم، فرهنگ دین را مجموعه‌ای از اعتقادات و نمادها و ارزش‌های ناشی از آن در نظر می‌گیرد که مربوط به تمایز بین واقعیت تجربی و واقعیت متعالی و فراتجربی است (تامبسون، ۱۳۸۱: ۳۴). دینداری ۴ بعد تجربی، ایدئولوژیکی، بعد مناسکی و پیامدی دارد که در اینجا به توضیح مختصری به ابعاد دینداری می‌پردازیم.

بعد تجربی: به درک آگاهی مستقیم از واقعیت غایی و عواطف و احساسات مذهبی ناشی از آن نظیر ستایش، تواضع و ترس راجع است.

بعد عقیدتی: شامل اعتقادات خاص به جا مانده از پیروان یک مذهب است که شخص مذهبی باید آنها را بپذیرد.

¹ Ciipersmith, S.

² Glock & Stark

³ Robertson

بعد مناسکی: شامل یک سری اعمال مذهبی خاص است که پیروان یک مذهب انجام می‌دهند.

بعد پیامدی: به تأثیر باورها، تجارب، اعمال و دانش‌های مذهبی بر روی پیروان یک آیین اشاره دارد و رابطه‌ی فرد با دیگران را نیز متأثر می‌سازد (گلاک و استارک، ۱۹۶۵: ۳۴۲).

جدول ۱: توزیع درصدی دینداری و ابعاد چهارگانه‌ی آن، عزت نفس و ضریب آلفای کرونباخ آنان

متغیر وابسته و متغیرهای مستقل	ضریب آلفای کرونباخ	تعداد گویه‌ها	پایین	متوسط	بالا
بعد اعتقادی دینداری	۰/۶۹۷	۱۰	۱۵/۲	۷۳/۲	۱۱/۷
بعد عاطفی دینداری	۰/۷۳۱	۶	۱۳/۰	۸۷/۰	۰
بعد مناسکی دینداری	۰/۷۴۸	۹	۱۸/۲	۶۶/۸	۱۵/۰
بعد پیامدی دینداری	۰/۶۵۶	۸	۱۷/۲	۶۳/۳	۱۹/۵
دینداری کل	۰/۸۷۸	۳۳	۱۷/۲	۶۷/۰	۱۵/۸
عزت نفس	۰/۸۲	۱۰	۱۶/۳	۶۹/۲	۱۴/۵

یافته‌های پژوهش

آمار توصیفی

اکثریت زنان پاسخگوی این پژوهش در رده‌ی سنی ۶۵-۱۵ سال و دارای میانگین ۳۳ سال هستند. میانگین سن همسران آنها ۳۸ سال می‌باشد. ۸۰/۲ درصد از این افراد خانه‌دار و بقیه شاغل‌اند. نوع شغل اکثریت افراد پاسخگو و همسرانشان کارمند بیان شده است. میانگین تحصیلات زنان شهر شیراز ۱۲/۰۷ سال (یا دیپلم) می‌باشد. همچنین میانگین تحصیلات پدر، مادر و همسر پاسخگویان به ترتیب برابر با تقریباً ۶/۴۲، ۵/۴۴ و ۱۲ سال می‌باشند؛ همچنین قابل ذکر است که ۳۴ درصد از پاسخ‌دهندگان دارای تحصیلات دانشگاهی می‌باشند. محل تولد اکثریت آنان مرکز استان و قومیت‌شان فارس بیان شده است؛ همچنین ۴۹/۳ درصد افراد خود را از طبقه‌ی متوسط می‌دانند.

در این قسمت به توصیف ابعاد مختلف دینداری پرداخته می‌شود. اولین بعدی که بررسی می‌شود بعد اعتقادی دینداری است. جدول ۲، توزیع درصدی پاسخ‌ها را بر حسب میزان بعد اعتقادی دینداری نشان می‌دهد، همان‌طور که ارقام موجود در جدول نشان می‌دهد، ۹۸ درصد از پاسخگویان بر این عقیده هستند که خداوند انسان را رها نکرده و در امور دنیا دائماً در حال تأثیرگذاری است، ۰/۵ درصد به این گویه اعتقادی ندارند و ۱/۸

درصد بی‌طرفانند. ۹۹/۵ درصد از پاسخگویان بر این باورند که خداوند همیشه در زندگی انسان‌ها حاضر است، هیچ یک از افراد با این گویه مخالف نبوده‌اند، ۰/۵ درصد نیز نظری اعلام نکرده‌اند. ۸۸/۲ درصد از افراد گویهی "به نظر من شیطان باعث وسوسه‌ی انسان به سمت کارهای زشت می‌شود" موافقت خود را بیان داشته‌اند و ۶/۷ درصد نیز مخالف این گویه‌اند و ۵/۲ درصد بی‌نظرند. ۸۵/۸ درصد از پاسخ‌دهندگان اظهار داشته‌اند که به واقعیت‌هایی که از طریق وحی به انسان‌ها رسیده هر چند خارج از حوزه‌ی ادراک عقل باشد، اعتقاد دارند، ۲/۳ درصد به چنین واقعیت‌هایی معتقد نیستند و ۱۱/۸ درصد نیز نظری بیان نداشته‌اند. ۷۰/۹ درصد از زنان به وجود روح اعتقاد کامل دارند، ۱۶/۲ درصد اعتقادی ندارند و ۱۳/۰ درصد نیز بی‌نظر هستند. ۹۷/۵ درصد از پاسخ‌دهندگان موافقت خود را با گویهی "به نظر من قرآن کلام خداست و هر چه می‌گوید کاملاً درست است" بیان کرده‌اند و ۰/۷ درصد نیز با این گویه مخالف و ۱/۸ درصد نیز بی‌نظرند. ۹۷/۵ درصد از پاسخگویان اظهار می‌دارند که خداوند پیامبران و امامان را برای هدایت انسان‌ها قرار داده است، ۱/۳ درصد از آنان چنین باوری ندارند و ۱/۲ درصد نیز اظهار نظر نکرده‌اند. ۱۶/۹ درصد از افراد معتقدند "چون کسی آن دنیا را ندیده و خبر معلومی نیاورده، نباید نقد دنیا را به نسیه‌ی آخرت بخشید"، ۷۶/۸ درصد از آنان مخالف چنین باوری هستند و ۶/۳ درصد نظرشان را بیان نکرده‌اند. ۹۰ درصد از پاسخ‌دهندگان مرگ را ملاقات انسان با خدا می‌دانند، ۲/۴ درصد به این گویه اعتقادی ندارند و بالاخره ۷/۷ درصد نیز بی‌نظر بودند. ۹۲/۲ درصد از افراد بر این باورند که این دنیای پر از ظلم و جور با ظهور مهدی موعود پر از عدل و داد خواهد شد، ۱/۶ درصد مخالف و ۶/۲ درصد بی‌نظر هستند.

جدول ۲: توزیع درصدی پاسخگویان بر حسب میزان پذیرش بعد اعتقادی دینداری

میانگین	بسیار مخالفم	مخالفم	بی نظرم	موافقم	بسیار موافقم	میزان موافقت گویه
۴/۷۴	۰/۲	۰/۳	۱/۸	۲۱/۵	۷۶/۵	به نظر من خداوند انسان را رها نکرده و در اداره‌ی امور دنیا دائماً در حال تأثیرگذاری است
۴/۸۵	۰	۰	۰/۵	۱۳/۷	۸۵/۸	من فکر می‌کنم خداوند همیشه در زندگی انسان‌ها حاضر است
۴/۳۶	۱/۰	۵/۷	۵/۲	۳۳/۰	۵۵/۲	به نظر من شیطان باعث وسوسه‌ی انسان به سمت کارهای زشت می‌شود
۴/۳۷	۰/۳	۲/۰	۱۱/۸	۳۲/۵	۵۳/۳	من به واقعیت‌هایی که از طریق وحی به انسان‌ها رسیده هر چند خارج از حوزه‌ی ادراک عقل باشد اعتقاد دارم
۲/۱۷	۳۵/۷	۳۵/۲	۱۳/۰	۸/۷	۷/۵	من فکر نمی‌کنم که وجود "روح" حقیقت داشته باشد
۴/۸۴	۰	۰/۷	۱/۸	۱۰/۷	۸۶/۸	من قرآن کلام خداست و هر چه می‌گوید کاملاً درست است
۴/۷۹	۰/۵	۰/۸	۱/۲	۱۴/۰	۸۳/۵	خداوند پیامبران و امامان را برای هدایت انسان‌ها قرار داده است
۲/۰۲	۴۷/۵	۲۹/۳	۶/۳	۷/۷	۹/۲	به نظر من چون کسی آن دنیا را ندیده و خبر معلومی نیاورده، نباید نقد دنیا را به نسیه آخرت بخشید
۴/۴۷	۰/۲	۲/۲	۷/۷	۳۰/۸	۵۹/۲	من مرگ را ملاقات انسان با آفریدگار خود می‌دانم
۴/۶۴	۰/۸	۰/۸	۶/۲	۱۷/۷	۷۴/۵	من معتقدم این دنیای پر از ظلم و جور با ظهور "مهدی موعود" پراز عدل و داد خواهد شد

میانگین: ۴۴/۸۶ حداقل: ۲۸ حداکثر: ۵۰

بعد عاطفی دینداری: جدول ۳ توزیع درصدی پاسخ‌ها را بر حسب میزان پذیرش بعد عاطفی دینداری، نشان می‌دهد. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، ۹۸/۲ درصد از افراد بر این باور هستند که "به خدا عشق می‌ورزند"، ۱ درصد چنین باوری ندارند و ۰/۸ درصد نیز نظری نداشته‌اند گفتنی است که این گویه بالاترین میانگین را در بین سایر گویه‌ها به خود

اختصاص داده است. ۹۱/۵ درصد از پاسخگویان اظهار می‌دارند که "در زندگی انتظار ظهور امام زمان را می‌کشند و این انتظار آنها را امیدوار می‌کند" و ۱/۶ درصد افراد در چنین انتظاری به سر نمی‌برند و ۶/۸ درصد نیز بی‌نظر بوده‌اند. ۸۳/۸ درصد از پاسخ‌دهندگان معتقدند "ترس از قیامت آنها را از گناه باز می‌دارد"، ۲/۵ درصد چنین اعتقادی ندارند و ۴/۷ درصد نیز بی‌نظر بوده‌اند. ۹۷/۱ درصد از افراد موافقت خود را با این گویه اعلام کرده‌اند. "پس از هر نافرمانی و گناه، احساس پشیمانی می‌کنم و از خدا می‌خواهم برای جبران گناهانم به من کمک کند"، ۱ درصد که میزان بسیار اندکی ست نیز مخالف این گویه و ۱/۸ درصد اظهارنظری نکرده‌اند. ۹/۱ درصد از افراد اظهار می‌دارند که گاهی از اینکه دیندار و مسلمان هستند احساس حقارت می‌کنند، ۸۷/۱ درصد از آنان چنین احساسی ندارند و ۳/۷ درصد نیز بی‌نظر بوده‌اند شایان ذکر است که این گویه حداقل میانگین را به خود اختصاص می‌دهد. ۹۸/۲ درصد از افراد بیان می‌کنند که "یاد خدا و باورهای مذهبی به آنها قدرت و آرامش می‌بخشد". ۰/۹ درصد چنین باوری ندارند و ۱/۰ درصد نیز بی‌عقیده بوده‌اند.

جدول ۳: توزیع درصدی پاسخگویان بر حسب میزان پذیرش بعد عاطفی دینداری

گویه	میزان موافقت	بسیار موافقم	موافقم	بی‌نظرم	مخالفم	بسیار مخالفم	میانگین
من به خدا عشق می‌ورزم	۸۴/۲	۱۴/۰	۰/۸	۰/۲	۰/۸	۴/۸۱	
من در زندگی انتظار ظهور امام زمان را می‌کشم و این انتظار مرا امیدوار می‌کند	۶۹/۸	۲۱/۷	۶/۸	۰/۸	۰/۸	۴/۵۹	
در بسیاری مواقع ترس از قیامت من را از گناه باز می‌دارد	۵۶/۰	۲۷/۸	۴/۷	۲/۲	۰/۳	۴/۵۵	
پس از هر نافرمانی و گناه، احساس پشیمانی می‌کنم و از خدا می‌خواهم برای جبران گناهانم به من کمک کند	۷۵/۳	۲۱/۸	۱/۸	۰/۲	۰/۸	۴/۷۱	
گاهی از اینکه دیندار و مسلمانم احساس حقارت می‌کنم	۴/۳	۴/۸	۳/۷	۲۳/۳	۶۳/۸	۱/۶۳	
یاد خدا و باورهای مذهبی به من قدرت و آرامش می‌بخشد	۷۷/۷	۲۰/۵	۱/۰	۰/۲	۰/۷	۴/۷۴	

میانگین: ۲۷/۷۷ حداقل: ۱۴ حداکثر: ۳۰

بعد مناسکی دینداری: جدول ۴ توزیع درصدی پاسخ‌ها را بر حسب میزان پذیرش بعد مناسکی دینداری نشان می‌دهد. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که که ۱۸/۶ درصد از افراد معتقدند که انسان باید قلبش پاک باشد و ضرورتی برای انجام فرائض دینی نیست، ۷۲/۲ درصد با این گویه مخالف و ۹/۷ درصد بی‌نظر بوده‌اند. ۱۸/۶ درصد از پاسخ‌دهندگان اظهار می‌دارند که بدون نماز خواندن هم می‌توان دیندار بود و ۷۰/۸ درصد مخالف چنین عقیده‌ای هستند و ۱۰/۵ درصد نیز بی‌نظر بوده‌اند. ۷۷/۸ درصد از افراد بیان کرده‌اند که "هر فرد مسلمان باید از محل اضافه درآمد سالیانه، خمس مال خود را بپردازد". ۸/۱ درصد مخالفت کرده‌اند و ۱۴/۰ درصد نیز نظری اعلام نکرده‌اند. ۷۰/۸ درصد از پاسخگویان اظهار داشته‌اند که "روزه نگرفتن در ماه رمضان به دینداری شخص لطمه می‌زند"، ۱۶/۴ درصد نیز معتقدند که لطمه‌ای نمی‌زند و در این میان ۱۲/۸ درصد اظهارنظر نکردند. ۴۹/۷ درصد از پاسخگویان تلاش می‌کنند نمازهای خود را به جماعت بخوانند، ۱۶/۳ درصد در تلاش نیستند و ۳۴/۰ درصد نیز نظری اعلام نکرده‌اند. ۴۴/۸ درصد از پاسخگویان اظهار می‌دارند که "بسیاری اوقات اتفاق می‌افتد که نمازهای یومیه‌ی ما قضا می‌شود". ۴۳ درصد چنین چیزی بیان نکردند و ۱۲/۲ درصد نیز بی‌نظر بوده‌اند. ۶۱/۸ درصد پاسخگویان متمایل‌اند که در مسجد حضور یابند، ۱۷/۴ درصد چنین تمایلی ندارند و ۲۰/۸ درصد نیز نظری بیان نکرده‌اند. ۵۷/۷ درصد از افراد اظهار می‌دارند که "تاکنون اتفاق نیفتاده بدون عذر شرعی روزه‌ی واجب ما در ماه رمضان قضا شده است و ۱۱/۸ درصد نیز بی‌نظر بوده‌اند. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، ۷۴ درصد از پاسخ‌دهندگان اعلام می‌دارند که در مراسمی که به مناسبت‌های مذهبی برگزار می‌شود شرکت می‌کنند، ۱۰/۶ درصد از آنها در این مراسم شرکت نمی‌کنند و ۱۵/۳ درصد نظری اعلام نکرده‌اند.

جدول ۴: توزیع درصدی پاسخگویان بر حسب میزان پذیرش بعد مناسکی دینداری

میانگین	بسیار مخالفم	مخالفم	بی نظرم	موافقم	بسیار موافقم	میزان موافقت گویه
۲/۲۰	۳۴/۷	۳۷/۵	۹/۷	۹/۸	۸/۸	به نظر من انسان باید قلبش پاک باشد و ضرورتی برای انجام فرائض دینی نیست
۲/۱۳	۳۹/۸	۳۱/۰	۱۰/۵	۱۳/۸	۴/۸	به عقیده‌ی من بدون نماز خواندن هم می‌توان دیندار بود
۴/۰۷	۲/۳	۵/۸	۱۴/۰	۳۸/۰	۳۹/۸	من معتقدم هر فرد مسلمان باید از محل اضافه درآمد سالیانه، خمس مال خود را بپردازد
۲/۱۳	۳۵/۸	۳۵/۰	۱۲/۸	۱۲/۷	۳/۷	به نظر من روزه نگرفتن در ماه رمضان لطمه‌ای به دینداری شخص نمی‌زند
۳/۴۶	۳/۳	۱۳/۰	۳۴/۰	۳۳/۷	۱۶/۰	به طور معمول تلاش می‌کنم نمازهای خود را به جماعت بخوانم
۲/۹۵	۱۴/۷	۲۸/۳	۱۲/۲	۳۷/۰	۷/۸	بسیاری اوقات اتفاق می‌افتد که نمازهای یومیه‌ی من قضا می‌شود
۲/۳۵	۲۵/۰	۳۶/۸	۲۰/۸	۱۳/۲	۴/۲	من تمایل چندانی برای حضور در مسجد ندارم
۳/۵۱	۵/۷	۲۴/۸	۱۱/۸	۲۸/۰	۲۹/۷	تاکنون اتفاق نیفتاده که بدون عذر شرعی روزه واجب من در ماه رمضان قضا شود
۳/۸۹	۰/۸	۹/۸	۱۵/۳	۴۸/۰	۲۶/۰	من معمولاً در مراسمی که به مناسبت‌های مذهبی برگزار می‌شود شرکت می‌کنم

حداکثر: ۴۵

حداقل: ۱۷

میانگین: ۳۳/۱۷

بعد پیامدی دینداری: جدول شماره‌ی ۵ درصدی پاسخ‌ها را بر حسب میزان پذیرش بعد پیامدی دینداری نشان می‌دهد. ارقام جدول حاکی از آن است که ۶۶ درصد پاسخگویان حجاب را امری ضروری برای دینداری می‌دانند، ۲۲/۸ درصد آن را ضروری نمی‌دانند و ۱۱/۲ درصد بی‌نظر هستند. تنها ۴ درصد از پاسخگویان خرید و فروش مشروبات الکلی را مشکلی نمی‌دانند که این درصد بسیار کمی است، در مقابل ۹۱/۶ درصد آن را دارای اشکال می‌دانند که درصد بسیار زیادی است و ۴/۳ درصد بی‌نظر هستند. ۶۹/۹ درصد اعلام می‌دارند که علاقه ندارند خود را مانند جنس مخالف آرایش کنند و ۲۱/۵ درصد به این امر علاقه‌مند هستند و ۱۲/۷ درصد نظری بیان نکردند. ۸۶/۳ درصد از پاسخگویان گفته‌اند که برای آنها در انتخاب همسر دینداری او اهمیت دارد و برای ۷/۷ درصد از آنان اهمیتی ندارد و ۶/۰ درصد نیز اظهار نظر نکرده‌اند. ۶۵/۸ درصد از

پاسخگویان مدعی آن هستند که در مواجهه با منکرات در صورت امکان از وقوع آن جلوگیری می‌کنند و ۹/۳ درصد مخالف هستند و ۲۴/۸ درصد نیز نظر خاصی نداشته‌اند. در حدود ۷۶/۵ درصد افراد معتقدند محدودیت‌های دین اسلام در مورد رابطه با جنس مخالف را کمک‌کننده به سلامت فرد و جامعه می‌دانند و ۱۱/۵ درصد آن را بی‌فایده و شاید خواهان روابط آزاد هستند و ۱۲/۰ درصد بی‌نظر می‌باشند. ۸۳/۳ درصد زنان اظهار می‌دارند که به دلیل رعایت مسائل مذهبی با خانواده و اطرافیان مشکلی ندارند، ۷/۷ درصد از آنها دارای مشکل هستند و ۹/۰ درصد بی‌نظر بودند. ۷۴/۱ درصد از افراد به گویه‌ی "به نظر من بسیاری از قوانین و احکام اسلامی مربوط به زمان گذشته است و مناسب زمان حال نیست"، پاسخ منفی و ۱۲/۱ درصد موافق این گویه و ۱۳/۷ درصد بی‌نظر بودند.

جدول ۵: توزیع درصدی پاسخگویان بر حسب میزان پذیرش بعد پیامدی دینداری

میزان موافقت	بسیار موافقم	بسیار مخالفم	میانگین	گونه		
۷/۰	۱۵/۸	۱۱/۲	۳۵/۵	۳۰/۵	۲/۳۳	من معتقدم حجاب امری ضروری برای دینداری نیست
۱/۷	۲/۳	۴/۳	۲۶/۸	۶۴/۸	۱/۴۹	به نظر من خرید و فروش مشروبات الکلی اشکالی ندارد
۳۸/۷	۲۷/۲	۱۲/۷	۱۱/۲	۱۰/۳	۳/۷۳	من علاقه ندارم که خود را مانند جنس مخالف آرایش کنم
۳/۲	۴/۵	۶/۰	۳۵/۵	۵۰/۸	۱/۷۴	برای من در انتخاب همسر دینداری او اهمیت چندانی ندارد
۲۰/۸	۴۵/۰	۲۴/۸	۵/۳	۴/۰	۳/۷۳	من اغلب در مواجهه با منکرات در صورت امکان از وقوع آن جلوگیری می‌کنم
۴/۳	۷/۲	۱۲/۰	۳۲/۳	۴۴/۲	۱/۹۵	به نظر من محدودیت‌هایی که اسلام در مورد رابطه با جنس مخالف قرار داده است به سلامت فرد و جامعه کمکی نمی‌کند
۳۹/۰	۴۴/۳	۹/۰	۵/۷	۲/۰	۴/۱۳	به دلیل رعایت مسائل مذهبی با خانواده و اطرافیان هیچ مشکلی ندارم
۳/۸	۸/۳	۱۳/۷	۳۶/۸	۳۷/۳	۲/۰۵	به نظر من بسیاری از قوانین و احکام اسلامی مربوط به گذشته است و مناسب زمان حال نیست

حداکثر: ۴۰

حداقل: ۱۵

میانگین: ۳۲/۰۳

آمار استنباطی

در جدول ۶ به آزمون رگرسیون تک‌متغیره رابطه‌ی میان ابعاد دینداری و عزت نفس می‌پردازیم. همان‌گونه که ملاحظه می‌گردد ستون R میزان همبستگی متغیر مستقل و ابعاد آن (دینداری) با عزت نفس را نشان می‌دهد، مقادیر ضریب تعیین (دومین و سومین ستون) میزان قدرت تبیین‌کنندگی متغیر مستقل و متغیر وابسته به ترتیب در جمعیت نمونه و جامعه‌ی آماری را به نمایش گذاشته است.

مقادیر مثبت بتا در تمامی ابعاد دینداری بیانگر رابطه‌ی مستقیم بین این متغیر و متغیر عزت نفس می‌باشد؛ به عبارتی با افزایش میزان ابعاد اعتقادی، احساسی، مناسکی، پیامدی و به طور کلی دینداری به اندازه‌ی B هر یک از متغیرها به عزت نفس افزوده می‌گردد.

با توجه به مقادیر F و سطوح معناداری برای هر یک از متغیرهای مستقل تمامی روابط با احتمال ۹۹ درصد، به جز بعد مناسکی با احتمال ۹۵ درصد، مورد تأیید پژوهش واقع می‌گردد و بنابراین فرضیه‌ی وجود رابطه‌ی بین دینداری افراد با میزان عزت نفس آنان تأیید می‌شود.

جدول ۶: به آزمون رگرسیون تک‌متغیره رابطه‌ی میان ابعاد دینداری کل و عزت نفس

عزت نفس	R	R^2	$R^2.Ad$	$Std.E$	B	$Beta$	F	Sig
بعد اعتقادی	۰/۰۲۳	۰/۰۲۴	۰/۰۲۳	۰/۰۶۵	۰/۲۵۱	۰/۱۵۶	۱۴/۸۲۱	۰/۰۰۰
بعد احساسی	۰/۱۲۸	۰/۰۱۶	۰/۰۱۵	۰/۰۹۷	۰/۳۰۹	۰/۱۲۸	۱۰/۰۲۶	۰/۰۰۲
بعد مناسکی	۰/۱۱۴	۰/۰۱۳	۰/۰۱۱	۰/۰۴۷	۰/۱۳۱	۰/۱۱۴	۷/۸۵۵	۰/۰۰۵
بعد پیامدی	۰/۱۶۹	۰/۰۲۹	۰/۰۲۷	۰/۰۵۸	۰/۲۴۵	۰/۰۵۸	۱۷/۶۱۲	۰/۰۰۰
دینداری بطور کلی	۰/۱۷۳	۰/۰۳۰	۰/۰۲۸	۰/۰۱۹	۰/۰۸۱	۰/۱۷۳	۱۸/۳۶۲	۰/۰۰۰

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی ارتباط میان دینداری و عزت نفس صورت گرفت. بدین منظور با استفاده از نظریات و تحقیقات انجام شده از سوی سایر محققان تعدادی متغیر مستقل در قالب تعدادی فرضیه طرح گردید و سپس متغیرها در قالب یک پرسشنامه در اختیار نمونه‌ی مورد بررسی شامل ۶۰۰ نفر از افراد بانوان شیرازی قرار گرفت. سپس

داده‌های گردآوری شده به منظور آزمون فرضیات در سطح توصیف و تحلیل مورد بررسی قرار گرفت.

بر اساس نتایج بدست آمده اکثریت زنان پاسخگوی این پژوهش در رده‌ی سنی ۱۵-۶۵ سال و دارای میانگین ۳۳ سال هستند. میانگین سن همسران آنها ۳۸ سال می‌باشد. ۸۰/۲ درصد از این افراد خانه‌دار و بقیه شاغل‌اند. نوع شغل اکثریت افراد پاسخگو و همسرانشان کارمند بیان شده است.

میانگین تحصیلات زنان شهر شیراز ۱۲/۰۷ (یا دیپلم) می‌باشد؛ همچنین میانگین تحصیلات پدر، مادر و همسر پاسخگویان به ترتیب برابر با تقریباً ۶/۴۲، ۵/۴۴ و ۱۲ می‌باشند و نیز قابل ذکر است که ۳۴ درصد از پاسخ‌دهندگان دارای تحصیلات دانشگاهی می‌باشند. محل تولد اکثریت آنان مرکز استان و قومیت‌شان فارس بیان شده است؛ همچنین ۴۹/۳ درصد افراد خود را از طبقه‌ی متوسط می‌دانند.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد رابطه‌ی بین دینداری با عزت نفس مثبت و مستقیم است. با توجه به اهمیت عزت نفس و ارتباط آن با رفتار و اعمال انسان خصوصاً "در بعد خانوادگی" عزت نفس باعث می‌شود فرد احساس کند عضو با ارزش خانواده‌ی خود و از محبت و احترام برخوردار است؛ و از طرفی با توجه به نقشی که عزت نفس بر رضایت زناشویی دارد پیشنهاد می‌شود در خانواده و در مدارس و مراکز آموزش عالی و همچنین در رسانه‌های گروهی نسبت به این امر توجه شده و با بالا بردن آگاهی‌های عمومی نسبت به اهمیت عزت نفس و راه‌های دستیابی به آن و تأثیر آن بر رضایت زناشویی لازم است بستری مناسب فراهم گردد.

دینداری نظری و عملی (نماز، روزه و مناجات) بر افزایش دینداری مؤثر است. آموزش فرهنگ دینداری موجب می‌گردد حالاتی نظیر دلشوره، غمگینی، ناامیدی، بی‌خوابی، بی‌اشتهایی و عدم اعتماد به نفس از نمرات کمتری برخوردار شوند. عبادتی نظیر نماز خواندن که خود نوعی آرام‌سازی است حس خوب بودن را در فرد ایجاد می‌کند و همین عامل موجب افزایش خودباوری و حرمت نفس می‌گردد.

در مطالعه‌ای بر روی ۴۱۳۲ نفر ۶۵ ساله و بالاتر از آن در کانادا که به طور مداوم عبادت می‌کردند و به تجمعات مذهبی می‌پیوستند معلوم شد این افراد کمتر دچار افسردگی و عدم خودباوری می‌شدند، در حالی که رابطه‌ای بین عزت نفس و افسردگی با عبادت فردی آنان دیده نشد (نوغانی و همکاران، ۱۳۸۳: ۹).

همچنین کیم و دیگران (۲۰۰۴)، به این نتیجه رسیدند که دین با هیجانات مثبت مانند خوش خلقی، مهربانی، اعتماد به نفس، توجه و آرامش رابطه‌ی مثبت دارد (قمری، ۱۳۸۹: ۴).

فهرست منابع:

- پوردهقان، محمد؛ محمدی، شهناز و علیرضا محمودنیا (۱۳۸۷). "رابطه‌ی بین عزت نفس و رضایت زناشویی معلمان مدارس راهنمایی"، فصلنامه‌ی روانشناسی کاربردی، سال ۲، شماره‌ی ۴ (۸)، پاییز.
- تامسپون، کنت و دیگران (۱۳۸۱). دین و ساختار اجتماعی، ترجمه‌ی علی بهرام‌پور، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- حافظنیا، محمدرضا (۱۳۸۳). مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، تهران: انتشارات سمت.
- خدایاری‌فرد، محمد؛ فقیهی، علینقی؛ غباری بناب، باقر؛ شکوهی یکتا، محسن و احمد به‌پژوه (۱۳۸۵). آماده‌سازی و هنجاریابی مقیاس سنجش دینداری در جامعه‌ی دانشجویی کشور، دانشگاه تهران، دانشکده‌ی روان‌شناسی و علوم تربیتی.
- رحیمی، زهره؛ امینی، جمال و فردین قردی (۱۳۸۷). تأثیر تعالیم اخلاقی قرآن بر ویژگی‌های رفتاری نوجوانان سنندج، سومین کنفرانس قرآن و پزشکی، دوره‌ی ۳.
- شجرت، مائده و احمد عزیزی (۱۳۸۷). سلامت روان از دید قرآن، سنت و پزشکی، سومین کنفرانس قرآن و پزشکی، دوره‌ی ۳.
- علوی، یوسف (۱۳۸۶). سلامت روان از دید اسلام، سومین کنفرانس قرآن و پزشکی، دوره‌ی ۳.
- قاسمی، وحید (۱۳۸۴). "ضریب آلفای کرونباخ و ویژگی‌های آن با تأکید بر کاربرد در پژوهش‌های اجتماعی"، مجله‌ی پژوهشی دانشگاه اصفهان (علوم انسانی)، جلد نوزدهم، شماره‌ی ۲.
- قدرتی میرکوهی، مهدی و احسان خرمایی (۱۳۹۰). "رابطه‌ی دینداری با سلامت روان در نوجوانان"، فصلنامه‌ی علوم رفتاری، سال دوم، شماره‌ی چهارم، پاییز.
- کیمیایی، علی؛ خادمیان، حسین و حسن فرهادی (۱۳۹۰). "حفظ قرآن و تأثیر آن بر مؤلفه‌های سلامت روان"، فصلنامه‌ی جامعه‌شناسی زنان، سال دوم، شماره‌ی چهارم، زمستان.
- مهرایی‌زاده هنرمند، مهناز؛ هاشمی، سید اسماعیل و سودابه بساک‌نژاد (۱۳۹۰). "بررسی تأثیر درمان چندوجهی اسلامی بر افسردگی و عزت نفس دانشجویان"، روانشناسی و دین، سال چهارم، شماره‌ی سوم، پاییز.

میردربیکوندی، رحیم (۱۳۸۵). "الگوها و تئوری‌های اولیه مراقبت سلامت روان"، فصلنامه‌ی معرفت، سال ۱۶، شماره‌ی ۱۱۲.

Ball, J. et al. (2003). "The relationship between religiosity and adjustment among African- American, Female.

Francis, L. Robbins, M., Lewis, C., Quigley, C., & Wheeler, C. (2004). "Religiosity and general health among undergraduate students: a response to O'Connor, Cobb, and O'Connor (2003)", *Personality and Individual Differences*, 37, 485-494.

Glock & Stark (1965). *The Dimensions of Religiosity: Religion and Society in Tension* - Chicago: Rand McNally.

Mears, D. P., Roman, C.G., Wolff, A., & Buck, J. (2006). "Faith- based efforts to improve prisoner reentry: Assessing the logic and evidence", *Journal of criminal justice*, 34, 351-367.